

Miskó Dávid:

Miért és hogyan taktikázhatunk választáskor?

A taktikai szavazás motivációinak és stratégiáinak bemutatása a magyarországi taktikai szavazás lehetséges irányainak felvázolásával

Bevezető gondolatok

Az állampolgárok választói magatartásának, az azt befolyásoló tényezőknek és viselkedésük lehetséges megnyilvánulásainak vizsgálata állandó relevanciával bír a politikatudományban. A választás végkimenetele voltaképp üzenetet hordoz a politikai szereplők számára. A politikai pártok, intézmények megnyilvánulásaikkal, cselekvéseikkel és döntéseikkel folyamatosan mozgásban tartják a választói preferenciákat, amely mozgás egy-egy politikai erő támogatását vagy épp a tőle való elfordulást eredményezheti. A lehetséges választói magatartás ismerete, a preferenciák mozgásának iránya éppen ezért is fontos, hiszen a politikai szereplők ennek megfelelően alakíthatják ki szavazatszerző stratégiáikat, politikájukat és kommunikációjukat. A választói magatartás kutatásából fakadó eredmények ugyanakkor nemcsak „iránytűi” lehetnek a politikai piacnak, nemcsak a politikatudomány sajátos területén értelmezhetőek, hanem más tudományterületek, mint a pszichológia, szociológia, esetleg közgazdaságtan irányába is szolgálhatnak értékes felfedezésekkel.

Egészen a 20. századig nem születtek választói magatartással kapcsolatos komolyabb kutatások, a téma csupán távolról megközelítve, klasszikus politikafilozófiai művekben és kommentárokból szerepelt.²²³ A modern kori politikai viselkedésről szóló tanulmányok az 1940-es években jelentek meg az akkoriban kialakuló három nagy politikai magatartást leíró – a szociológiai, szociálpszichológiai és közgazdasági – tradíciókon belül.²²⁴ A legutóbbi irányzatot képviselő, Anthony Downs tollából született könyv később több racionális alapokon vizsgálódó irányzat „bibliájává” is vált. Az egyik ilyen irány – jelentősen merítve a downs-i választó tulajdonságaiból –, a taktikai vagy stratégiai szavazás.

A taktikai szavazás jelenségének kutatása leginkább az 1970-es és 80-as években indult meg. Először a többségi rendszerekben vizsgálták, később a kutatók más típusú, arányosabb választási rendszerekben is igyekeztek kimutatni a taktikai viselkedést. A taktikai szavazás jelenségének kutatását két ok idézte elő akkoriban. Egyrészt az 1968-ban megváltozott elnöki jelöltállítási folyamat az Egyesült Államokban, ahol akkor több esélyes elnökjelölt közül is választhattak az állampolgárok egy párton belül; másrészt az Egyesült Királyságban megjelenő, a Konzervatív Párt ellenzékét tovább osztó újabb pártok és jelöltek színre lépése (Liberális Párt; Wales-ben és Skóciában megjelenő nacionalista pártok).²²⁵ Azóta számos kutatás eredményei gazdagították a politikatudományt.

A taktikai vagy stratégiai választói magatartás mintáinak kutatása úgy vélem hazánkban is relevanciával bír, hiszen a 2018. áprilisi országgyűlési választásokat megelőzően jelentős

²²³ Jocelyn A. J. EVANS: *Voters and Voting: An Introduction* (London: SAGE Publications 2004) 21–22.

²²⁴ Edward CARMINES – Robert HUCKFELDT: „Politikai viselkedés: áttekintés” in Robert GOODIN – Hans-Dieter KLINGEMANN (szerk.): *A politikatudomány új kézikönyve* (Budapest: Osiris 2003) 225.

²²⁵ Michael ALVAREZ – Jonathan NAGLER: „A New Approach for Modelling Strategic Voting in Multi party Elections” *British Journal of Political Science* 2000/1. 57–58.

kampány indult a taktikai szavazás támogatására itthon. A különböző egyéni választókerületekben (EVK) a kormánypártok jelöltjeivel szemben legesélyesebb ellenzéki jelölt támogatására, rájuk történő átszavazásra buzdított több online oldal is,²²⁶ hogy így az inkumbens kormányt leváltható, de legalább a kétharmados többséget megakadályozó parlamenti összetétel alakuljon ki a választások után. Kmetty Zoltán elemzésében kimutatta, hogy az ellenzéki pártok támogatói hajlandóak voltak – leginkább a Momentumos és LMP-s, legkevésbé a Jobbikos szavazók – átszavazni más, az EVK-s többséget megszerezni esélyesebb ellenzéki jelöltre.²²⁷ Ráadásul, a legutóbbi információk szerint, a hat ellenzéki párt megegyezett abban, hogy a 2022-es választásokra minden körzetben egy jelöltet indítanak a kormánypárti jelölttel szemben,²²⁸ így bizonyos esetekben elősegítve a kormányváltást a választók egyéb lehetséges taktikai megfontolásai és stratégiái bevonásával.

Jelen írásommal a következő két fő célt kívánom elérni:

- Egyrészt átfogó képet igyekszem nyújtani a taktikai szavazást elősegítő stratégiai megfontolásokról és az azok mögött meghúzódó motivációkról, kitérve azon intézményi ösztönzőkre is, amelyek alátámasztják ezt a viselkedést. Külön fejezetben írok a taktikai szavazatmegosztásról, mint a taktikai szavazás legáltalánosabb formájáról.
- Másrészt az elméleti áttekintésben bemutatott stratégiai és motivációs tényezők alapján megkísérlem felvázolni, hogy a hazai és jelenlegi politikai palettát tekintve milyen irányú lehet a taktikai szavazás hazánkban. Az általános intézményi ösztönzőkről szóló fejezetben külön arra is kitérek, hogy a hazai választási rendszer miért szolgál termékeny „táptalajként” a taktikai szavazás vizsgálatához.

Fontos ugyanakkor megjegyezmem, hogy a felvázolt viselkedési irányok csupán elméleti felvetések, és további empirikus bizonyítást²²⁹ igényelnek. Jelen írásban csak elméleti szinten kívánok mozogni, kutatási példákra és azok összehasonlítására terjedelmi okok miatt sem tudok kitérni.

A téma bemutatását Anthony Downs 1957-es munkájának a választók racionális magatartására jellemző főbb pontjainak a felidézésével kezdem. Az írás fókuszában a választó állampolgár áll; ezért ebben a részben a pártokra, mint racionálisan viselkedő politikai szereplőkre tett megállapításaira és a bizonytalanság-kerülés lehetőségeire nem térek ki. A downs-i alapok bemutatását a téma árnyalása, az elméleti keret teljessége miatt gondolom indokoltnak. A továbbiakban a taktikai szavazás definícióját, jellemzőit, motivációit és stratégiáit, majd a taktikai szavazatmegosztást mutatom be. Az utolsó fejezetek a hazai taktikai viselkedés lehetséges irányairól szólnak, felhasználva a korábbi fejezetekben bemutatott elméleti sajátosságokat; kiegészítve néhány, a klasszikus taktikai motiváció alapján készült kutatással.

²²⁶ taktikaiszavazas.hu/

²²⁷ index.hu/velemenyo/olvir/2018/04/10/ellenzeki_atszavazas_elemzes/

²²⁸ hvg.hu/itthon/20200813_Jobbikos_lesz_a_kozos_ellenzeki_jelolt_a_szerencsi_idokozi_orzaggyulesi_valasztason

²²⁹ A valódi motivációk feltárására jelenleg a fókuszcsoporthoz tartom legelképzelhetőbbnek.

I. A downs-i racionális szavazó és a választás „kalkulusa”

Downs 1957-es, *The Economic Theory Of Democracy*²³⁰ című munkájának nyomán kialakult, a politikai gazdaságtant, a racionalitást és az önérdékkövetést magában foglaló tradíció²³¹ néhány elemének megemléztetését fontosnak találom az elméleti keret színesítése miatt, hiszen a taktikai viselkedés is találkozhat azokkal az alapvető tulajdonságokkal. Ebben a fejezetben továbbá néhány algebrai képletet is bemutatok, hogy a racionális választás elméletének sokszínűségét hangsúlyozzam, lehetséges komplexitását érzékeltessem.

A fenti tradíció, illetve modell fő állítása, hogy „a választók azt a pártot választják, amely a legközelebb áll a saját érdekeikhez, értékeikhez és prioritásaikhoz.”²³² Ehhez „racionális döntéseket hoznak, úgy, hogy kikalkulálják, melyik párt a legjobb eszköz a céljaik eléréséhez.”

Ha a választó racionálisan szavaz, lényegében azt a pártot támogatja, amellyel legvalószínűbb, hogy elérheti a politikai céljait.²³³ „Az elmélet azt feltételezi, hogy a szavazó felismeri a saját önérdékeit, értékeli az alternatív jelölteket az alapján, hogy melyik szolgálja leginkább ezt az önérdéket, és arra a jelöltre szavaz, amelyet a legkedvezőbbnek értékelt.”²³⁴ A tradíció szerint a szavazás egy eszköz valamilyen cél elérésében; leggyakrabban a szavazó politikai céljaira fókuszál, és a választó annyi információt gyűjt, amennyire szüksége van a döntése meghozatalához.²³⁵

A racionális választó szavazáskor azt nézi, milyen haszna származhat neki abból. A végeredménynek lehet költsége és haszna is. A szavazó ennek tükrében azt az alternatívát választja, amellyel a legjobban jár, vagy a legkevésbé „költséges” számára.²³⁶

Evans Downs racionalitásról szóló gondolatainak összegzésekor azt írja, hogy a racionális egyén abban az esetben, ha az érdekeire hatással lévő döntésre kényszerül, akkor a legkevésbé költséges, illetve a költségeknél nagyobb nyereséget ígérő döntést hozza meg. A döntés célja, hogy annak következtében a nyereség vagy haszon, amit a racionális individuum vár, magasabb legyen, mint a költség. Abban az esetben, ha az egyén több alternatívával szembesül, nyereségének maximalizálása érdekében választ. A „képletben” a szavazó individuum számára a nyereség a választott és az elutasított opció különbsége.²³⁷

Downs a racionalitás következő kritériumait adja meg ehhez:

1. Először is feltételezi, hogy az egyén képes döntést hozni, amikor alternatívákkal szembesül.
2. Az egyén ugyanakkor képes a preferenciáit rangsorba állítani.

²³⁰ Anthony DOWNS: *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper and Row 1957)

²³¹ Lásd CARMINES - HUCKFELDT (224. l.) 225.

²³² Martin HARROP – William MILLER: *Elections and Voters - A Comparative Introduction* (New York: New Amsterdam Books 1987) 130.

²³³ Lásd HARROP–MILLER (232. l.) 130.

²³⁴ James M. ENELOW – Melvin J. HINICH: *The Spatial Theory of Voting: An Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press 1984) 145.

²³⁵ Lásd HARROP–MILLER (232. l.) 146.

²³⁶ Lásd EVANS (223. l.) 71.

²³⁷ Lásd EVANS (223. l.) 71.

3. Az így kapott rangsor tranzitív, vagyis, ha az egyes alternatívát jobban preferálja a kettesnél, a kettest a hármasnál, akkor az egyest is jobban kell preferálnia a harmadik helyre sorolt alternatívával szemben.
4. Downs feltételezi, hogy az egyén a legpreferáltabb alternatívát választja,
5. és ha az idő bármely más pontján, de ugyanezen körülmények között találkozunk az alternatívákkal, akkor is ugyanerre a döntésre jut.²³⁸

A kritériumok alapján a modell is tisztán feltételezi, hogy a választónak van fogalma arról, milyen végeredményt, kimenetelt akar, és e végeredmény eléréséhez látja, melyik alternatíva vezet. Feltételezi továbbá, hogy az egyén ehhez információkkal rendelkezik.²³⁹

Anthony Downs az egyén választási döntéséhez vezető racionális lépéseivel kapcsolatban a következő folyamatot írja le alaplíművében. A lépések megtételekor a racionális választó olyan környezetben dönt, ahol minden információ a birtokában van, és az nem költséges:

1. A választó legelőször megnézi, hogy az épp hatalmon lévő kormány mit tett a választásokig, kormányzati tevékenységének milyen előnyei voltak, mennyire volt „hasznos” (utility income)²⁴⁰ számára. A választó továbbiakban azt feltételezi, hogy az épp hatalmon lévő kormánytól ugyanezt várhatja a jövőben is; vagyis nem ígéretei, hanem teljesítménye alapján dönt.
2. A választó aztán „hipotetikus” kalkulációval kiszámítja, hogy az ellenzék hatalmon mennyire bizonyult volna „hasznosnak” számára, milyen előnyökkel járt volna a kormányzati teljesítménye, majd a két eredmény különbségének kiszámítása után arra a jelöltre/pártra szavaz, amely számára előrébb végzett.
3. a.) Ha a racionális választó egy kétpárti rendszerben dönt, akkor a preferált, számára nagyobb haszonmaximalizálással járó pártra szavaz;
b.) Ha többpártrendszerben dönt a választó, akkor a racionális egyén akkor szavaz a legpreferáltabb pártjára, ha annak van esélye a győzelemre, ellenkező esetben nem arra, hanem az esélyesebbre voksol. Ha az egyén jövőorientált döntést hoz, csak akkor szavaz a többpárti rendszerben a győzelemre esélytelen preferált pártjára, ha azt a következő választásokon alternatívaként látni szeretné.
4. Ha a racionális választó nem tud preferenciát felállítani az inkumbens és az ellenzéki párt között, mert a pártok platformjait és/vagy politikáikat tekintve nem különböznek, akkor vagy távol marad a szavazástól, vagy az inkumbens előtt hivatalban lévők teljesítményét összehasonlítja a jelenlegi inkumbenssel, és ha jobbnak értékeli az utóbbit, akkor rá szavaz, ha rosszabbnak, ellene, ha nem érez különbséget, távol marad a szavazástól.²⁴¹

A valóságban azonban az információ költséges, és nem kielégítő.²⁴² A politikai kérdésekről való tájékozódás költségesebb, mint a választásból származó relatív haszon, ezért a választók

²³⁸ Lásd DOWNS (230. l.) 6.

²³⁹ Lásd EVANS (223. l.) 72.

²⁴⁰ Legtöbbször láthatatlan, akár közszolgáltatások (Downs nyomán pl.: utcaseprés, víztisztítás). A választó élvezi a tiszta utca látványát; a tiszta ivóvizet.

²⁴¹ Lásd DOWNS (230. l.) 49-50.

²⁴² Lásd HARROP-MILLER (232. l.) 147.

számára a politikai ügyekben való teljes tájékozottság elérése nem racionális erőfeszítés.²⁴³ Az információgyűjtés költségeinek típusait tekintve Downs megkülönböztetett beszerzési költségeket (az adatok beszerzése, szelektálása, továbbítása), elemzési költségeket, amely a meglévő, begyűjtött adatok elemzésének költségei, illetve értékelési költségeket, amelyek az adatok értékelésén és elemzésén túl a célokkal való egyeztetés költségeit is jelentik.²⁴⁴ A szerző megemlíti a nem átruházható költségeket is, amelyeket a választónak mindenképp maga kell vállalnia (szavazásra való eljutás).²⁴⁵

A magas költségek akadályt jelenthetnek a legtöbb választópolgár számára a politikai kérdésekben történő teljes tájékozottság elérésében, éppen ezért az információgyűjtés költségeinek elkerülése érdekében „egyszerűsítő megoldásokat” keresnek. Ennek tükrében olyan minimális mértékben informált szavazópolgárok jelennek meg, akik preferenciáikat anélkül alakítják ki, hogy minden politikai kérdés részleteit akár csak hozzávetőlegesen is ismernék.²⁴⁶ Több kutató, például Tversky és Kahnemann²⁴⁷ kutatásai²⁴⁸ is azt erősítették meg, hogy a választók „olyan kognitív, egyszerűsített megoldások sorozatát” használják, amelyekkel „a komplex problémamegoldást egyszerűbb döntési műveletekre” redukálják, hogy így a választópolgár döntést tudjon hozni.²⁴⁹

Downs az információszerzés költségeinek csökkentésére tett egyik javaslata a pártok ideológiai alapon történő megítélése. Hozzáteszi, hogy ez csak akkor lehetséges, ha a kormány ideológiai alapon hoz döntéseket. Javasolja még az olyan médiatartalmak vagy emberek véleményére való támaszkodást, akik a szavazóval hasonló értékeket vallanak.²⁵⁰ Jelentős erőforrásnak tartja a szabad vagy ingyenes adatbázisokat, amelyek a már mások által feldolgozott és egyszerűsített politikai információkat jelentik. A választó költségei ezt a forrást tekintve ugyanis csupán a már feldolgozott információ „felszívása”.²⁵¹

Downs kihangsúlyozza azt is, hogy csak gazdasági és politikai okok lehetnek racionálisak. Ugyanis, ha olyan egyéb tényezők, mint valamilyen családi nyomás, vagy klientizmus szerepet játszik az egyén politikai döntésében, akkor a választó szavazáskor csupán „politikai eszközt alkalmaz nem politikai célok elérésére.”²⁵²

Anthony Downs alapművében arra a konklúzióra jut, hogy a szavazó akkor racionális, ha nem megy el szavazni. A távolmaradás racionális, hiszen a szavazásban való részvételből adódó várható haszon összehasonlítva a részvétel költségeivel alacsonyabb. A várható haszon, és annak valószínűsége, hogy egy választópolgár hatással lehet a végeredményre, minimális.²⁵³

²⁴³ Lásd CARMINES–HUCKFELDT (224. l.) 244.

²⁴⁴ Lásd DOWNS (230. l.) 210.

²⁴⁵ Lásd DOWNS (230. l.) 210.

²⁴⁶ Lásd CARMINES–HUCKFELDT (224. l.) 244.

²⁴⁷ AMOS TVERSKY – DANIEL KAHNEMAN: „Judgment under uncertainty: Heuristics and Biases” *Science* 1974/185. 1124–1131.

²⁴⁸ A szerzőpáros négy heurisztikus alapelvet állapít meg: hozzáférhetőség, reprezentativitás, kiegészítés, szimuláció.

²⁴⁹ Lásd CARMINES–HUCKFELDT (224. l.) 244–245.

²⁵⁰ Lásd HARROP–MILLER (232. l.) 147.

²⁵¹ Lásd DOWNS (230. l.) 222.

²⁵² Lásd DOWNS (230. l.) 7.

²⁵³ Lásd CARMINES–HUCKFELDT (224. l.) 228.

A választók azonban ettől függetlenül mégis részt vesznek a választásokon. A szakirodalomban számos okkal magyarázzák ezt. Egyes szerzők szerint a választók számára a választáson való részvétel költségei nem nagyok (nem drágább, mint egy sör hazafele),²⁵⁴ illetve a választók ki akarják mutatni, hogy a társadalom részei, esetleg félnek,²⁵⁵ hogy távolmaradás esetén önzőnek²⁵⁶ találják őket, és esik a népszerűségük.²⁵⁷ Mások, mint Riker és Ordershook²⁵⁸ azt hangsúlyozzák, hogy a legtöbb választó a szavazás kötelességét érzi, ezért ilyen indíttatásból szavaz. A szavazás ráadásul elégedettségérzéssel tölti el őket, mert egyrészt szavazás után úgy érzik, kötelességtudóan jártak el, és ezzel elkerülik a bűntudat érzésének költségeit; másrészt szavazatukkal demonstrálták a politikai rendszerhez való kötődésüket, vagy egyszerűen egy pártra való szavazással úgy érezték, számítanak.²⁵⁹ Downs azt is hozzáteszi, hogy a szavazástól való kollektív távolmaradás (mert nem racionális szavazni) a demokrácia összeomlásához vezetne, így a demokrácia összeomlásából fakadó magasabb költségek miatt a választópolgár a szavazás alacsonyabb költségeit választja.²⁶⁰ A választó ugyanakkor gondolhatja azt is, hogy a többi választó is osztja saját álláspontját, és ugyanarra az előnyre tehet szert ugyanarra a pártra való voksolással, mint ő, így arra a következtetésre jutnak, „hogya valaki olyan, mint én, elmegy szavazni, akkor az emberek, akik szintén olyanok, mint én, el fognak menni szavazni.”²⁶¹

Downs algebrai modellje a racionális szavazást először a következőképpen ábrázolja:

$$B_i = E(U^1_{t+1})_i - E(U^2_{t+1})_i \quad ^{262}$$

A képlet, „i” választópolgár azon hasznát (B) mutatja, amit akkor ér el, ha az általa preferált jelölt (U^1) nyer a másik jelölttel (U^2) szemben. Ez akkor történik így, ha $(U^1)_i > (U^2)_i$ értelmében a végeredmény mindenképp pozitív ($B > 0$) lesz.²⁶³ Mivel a választópolgár az ellenzéki párt tevékenységét többnyire hipotetizálja arra az esetre, ha ők gyakorolták volna a hatalmat, így a kormányzásukból származó haszon mindenképp elvárt haszon. Downs ennek fényében a következőre változtatta a fenti képletet:

$$(U^A_t) - E(U^B_t)$$

Ebben a formulában az A jelenti az inkumbens pártot és U hasznát, a B az ellenzéki párt jele, és a választó várható haszna (E) B párt kormányzásából. A különbségnek az előzőhöz hasonlóan itt is pozitív előjelűnek kell lennie, ha az inkumbensre szavaz.

A racionális szavazás képletét ugyanakkor Riker és Ordershook nem találták maradéktalanul megfelelőnek, és egy saját magyarázattal álltak elő, amely tartalmazza már Downs-ével szemben azt a változót is, amely miatt a racionális szavazó mégis voksol:

²⁵⁴ Richard NIEMI: „Cost of Voting and Nonvoting” *Public Choice* 1976/27. 115–119.

²⁵⁵ Einar OBERBYE: „Making the case for the rational, self-regarding Ethical voter... and solving the Paradox of not voting in the process” *European Journal of Political Research* 1995/27.

²⁵⁶ Vittorio BUFACCHI: „Voting, Rationality and Reputation” *Political Studies* 2001/49.

²⁵⁷ Lásd EVANS (223. l.) 84.

²⁵⁸ William RIKER – Peter ORDERSHOOK: „The Theory of Calculus of Voting” *American Political Science Review* 1968/62/1.

²⁵⁹ Lásd EVANS (223. l.) 85.

²⁶⁰ Lásd DOWNS (230. l.) 269.

²⁶¹ Lásd EVANS (223. l.) 86.

²⁶² Az E az U várható értékét mutatja, illetve a t az időt szimbolizálja.

²⁶³ Lásd DOWNS (230. l.) 38–39.

$$R = PB - C + D; R > C; PB + D > C^{264}$$

A képletük szerint:²⁶⁵

- R (Reward) = a haszonban mérhető nyereség;
- B (Benefit) = az a haszon, amelyet a választó abból nyer, hogy az általa preferált jelölt nyer a legkevésbé preferált jelöltjével szemben;
- P (Probability) = a valószínűsége annak, hogy a szavazat számít – a választó azzal, hogy szavaz; nyereséggel jár, nyilván: $0 < P < 1$ (nagyobb egyenlő);
- C (Costs) = költségek, $C < 0$
- D (Duty and others) = a szavazás jó érzése, a kötelesség teljesítése, a társadalomhoz tartozás érzése, kiállás egy jelölt mellett, a politikai rendszerhez való tartozás, a megbánás költségeinek elkerülése, stb.

A végeredményt tekintve szavazás akkor történhet meg, ha:²⁶⁶

- $D > C$, $PB \geq 0$, így az $R > 0$, R tehát pozitív, vagyis a szavazás költségeit meghaladják a szavazáshoz köthető egyéb érzelmi töltetek, és a preferált jelölt várható győzelme és a tőle várt nyereség nagyobb, mint nulla;
- $D \leq C$, de $PB > C-D$, így $R > 0$, R tehát pozitív, vagyis a preferált jelölt várható győzelme és a tőle várt nyereség nagyobb még úgy is, hogy a szavazás költségei nagyobbak a szavazás egyéb érzelmi tölteteinél, illetve kettőjük különbségének eredményeként a költségek magasabbak.

A következő esetben a választónak nincs érdekében szavazni, ugyanis a költségek nagyobbak, és a preferált jelölt győzelme, illetve a győzelemből származó haszon valószínűsége alacsonyabb, mint a tiszta költségek az érzelmi motivációk (D) kivonása után is:

- $D \leq C$, de $PB \leq C-D$, így $R \leq 0$, tehát R negatív (vagy 0).

II. Mikor és hogyan történik a taktikai szavazás? – A definíció ismertetése

Az előző fejezetben bemutatott, főként Downs-ra fókuszáló elméletek után a bevezetőben kifejtett céljaimnak megfelelően a taktikai szavazás jelenségének részletezésével folytatom a következő fejezetekben. Látható lesz, hogy a taktikai viselkedésre jellemző tulajdonságok nagy része a downs-i alaplumban is megtalálható már. A fejezet bemutatását ezért a téma és elméleti keret árnyalásának érdekében is fontosnak tartottam.

A fent vázolt racionális választás tradíciójában a szavazás instrumentális, vagyis a választó számára egy eszköz bizonyos eredmények eléréséhez. A választó számára az sem mindegy, melyik jelölt nyerhet, ezért racionális kalkulációk után eldönti, egyáltalán szavazzon-e, és kire. A szavazó nem csak a választott jelölttől remélhető hasznót nézi, hanem a szavazatuk

²⁶⁴ RIKER–ORDERSHOOK (258. lj.) 28.

²⁶⁵ RIKER–ORDERSHOOK (258. lj.) 25.

²⁶⁶ RIKER–ORDERSHOOK (258. lj.) 35.

hatását is a végeredményre.²⁶⁷ Mindez a szavazás kiszámítását („Calculus of Voting”)²⁶⁸ jelenti, amelyben „a szavazó valószínűleg kiszámolja a szavazás költségeit és a hasznát, és valószínűleg arra a jelöltre szavaz, amely a legmagasabb hasznot hozza el számára, ha a szavazásból származó haszna nagyobb, mint a szavazás költsége.”²⁶⁹

McKelvey és Ordershook 1972-ben kiterjesztette a szavazás kalkulusát a többpárti választásokra, és a szerzők a modelljükkel azt bizonyították Downs állításával összhangban, „hogy többpárti választásokon, a szavazó hajlamos lehet az ő saját második legjobban preferált pártjára szavazni, ha a legjobban kívánt párt nem valószínű, hogy nyer.”²⁷⁰ Ezt a jelenséget taktikai vagy stratégiai,²⁷¹ esetleg kifinomult szavazói magatartásnak nevezik.²⁷²

A jelenség leírására több hasonló fogalom is született. Daniel Muller és Lionel Page úgy fogalmaznak egyik tanulmányukban, hogy „a taktikai vagy stratégiai szavazás egy olyan helyzetre utal, amikor a szavazók nem az őszinte preferenciáiknak megfelelően szavaznak, hanem tipikusan azzal a szándékkal, hogy befolyásolják az eredményt egy kívánt mód irányában.”²⁷³ Ugyancsak a végeredmény befolyásolásának szándékára utal Fischer is, aki azt írja, hogy „a taktikai szavazó egy olyan pártra szavaz, amelyről azt hiszi, nagyobb valószínűséggel győz, mint az általa legpreferáltabb párt, hogy így a legjobban befolyásolhassa azt, hogy ki nyer a választókerületben.”²⁷⁴

Gary Cox döntéelméleti megközelítés tükrében közelít a fogalomhoz. Ő is azt hangsúlyozza, hogy egy választó abban az esetben, ha „kedvenc” pártjának nem látja esélyét a győzelemre, a két győzelemre esélyes jelölt felismerése után racionálisan eldönti, hogy melyikre szavazzon annak érdekében, hogy ténylegesen befolyásolja a választási eredményeket.²⁷⁵

Természetesen, a választó nem szavaz mindig taktikailag. Ha a saját preferenciát követi, és számára legpreferáltabb pártra vagy jelöltre szavaz, akkor úgynevezett „őszinte szavazatot” (sincere vote) ad le.²⁷⁶ Az őszinte szavazat tulajdonképpen a taktikai szavazat ellentétje.

Rosema felhívja azonban arra a figyelmet, hogy nem minden „nem őszinte szavazat” taktikai, ugyanis a taktikai szavazás megvalósulásához három kritériumnak is teljesülnie kell:

- a fent említett definícióknak megfelelően a választó nem a legpreferáltabb pártjára kell, hogy szavazzon;
- a választó szavazatával mindenképp befolyásolni kívánja a választási végeredményt,²⁷⁷

²⁶⁷ Chien-Yuan SHER: „Distinguishing Strategic Voting from Bandwagon Effects – How did Voters' Subjective Expectations Affect Result, Department of Economics” (Boston University 2011) 1–2.

²⁶⁸ RIKER–ORDERSHOOK (258. l.)

²⁶⁹ Lásd ALVAREZ–NAGLER (225. l.) 57–58.

²⁷⁰ Lásd ALVAREZ–NAGLER (225. l.) 57–58.

²⁷¹ Én végig a taktikai szavazás megnevezést használom.

²⁷² Lásd ALVAREZ–NAGLER (225. l.) 57–58.

²⁷³ Daniel MULLER – Lionel PAGE: „A New Approach to Measure Tactical Voting: Evidence from the British Elections” *Applied Economics* 2015/47/36. 3839–3840.

²⁷⁴ Stephen FISHER: „Definition and Measurement of Tactical Voting: The Role of Rational Choice” *British Journal of Political Science* 2004/34. 157.

²⁷⁵ Gary W. COX: *Making Votes Count: Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems* (Cambridge: Cambridge University Press 1997) 71.

²⁷⁶ Thomas GSCHWEND: „Ticket-splitting and strategic voting under mixed electoral rules: Evidence from Germany” *European Journal of Political Research* 2007/46. 2.

- a választónak a választásokkal kapcsolatban elvárásokkal kell rendelkeznie. Ugyanis a választási elvárásainak segítségével súlyozza a pártokat és jelölteket, és ebből a számításból származtatja a számára leginkább preferált haszont. Az utóbbi két kritérium hiányában nem tekinthető taktikainak a nem őszinte szavazás.²⁷⁸

A taktikai szavazás jelenségét később olyan többpártrendszerű országokban is vizsgálták (pl.: Németország, Ausztria), ahol leginkább a koalíciós kormányzás jellemző. Ugyanis a választóknak egy-egy koalíciós felállással kapcsolatban különböző preferenciáik lehetnek.²⁷⁹ Taktikai szavazás így koalíciós kormány megválasztásánál is előfordulhat. Ilyen esetben a szavazatot a legpreferáltabb párt helyett inkább egy másik pártra adják azért, hogy a választó számára az összes közül a legpreferáltabb kormánykoalíció alakuljon meg.²⁸⁰

II.1. A taktikai szavazóról bővebben

Az előző fejezetben ismertetett definíciók és kritériumok a taktikai szavazás jelenségével egyben alapvetően magát a taktikai szavazót, a taktikailag viselkedő egyént is bemutatták. A különböző szerzők tovább árnyalják ezt a képet. A fogalmakat tekintve a taktikai szavazói magatartás lényegében az egyén pártpreferenciáitól eltérő szavazása annak érdekében, hogy szavazatával befolyásolja egy kívánt irányba a választás eredményét. Annika Fredén ehhez olyan választókat feltételez, akiket foglalkoztatnak a politikai eredmények, és a különböző pártokat illetően preferenciákkal rendelkeznek. Ezeket a preferenciákat a pártok kompetenciáik, pártokkal kapcsolatos értékelések alapján alakítják ki. A szerző továbbá úgy jellemzi a taktikai szavazót, aki elsősorban nem őszinte szavazatot ad, számításba veszi a pártok választások utáni magatartását, és alapvetően számításba veszi más választók viselkedését is.²⁸¹ Herrmann hasonlóan írja le a taktikai szavazó képét. Azonkívül, hogy a taktikai szavazó rendelkezik világos politikai preferenciákkal, előzetes várakozásokkal a választás kimenetelét illetően, még instrumentálisan racionális is, vagyis az aktuális választásokat nézve szavazatukra, mint eszközre tekint a kívánt végeredmény eléréséhez.²⁸² Rosema kihangsúlyozza, hogy taktikai szavazáskor „a szavazók nem a versenyző pártokkal kapcsolatos értékeléseikre alapozzák döntésüket, hanem a választások lehetséges kimenetelével kapcsolatos megfontolásokra.”²⁸³ Cox szerint a többségi rendszerekben jellemző taktikai szavazó rövidtávon instrumentális, vagyis addig érdekli őt egy bizonyos párt győzelme, amíg a választások nem zajlanak le, tökéletlen információkkal bír más választók

²⁷⁷ Martin ROSEMA: „Strategic and Semi-Strategic Voting under Different Electoral Systems” *Annual Meeting of the Dutch Political Science Organisation* (Antwerpen 2004) 6.

²⁷⁸ Thomas GSCHWEND – Michael F. MEFFERT: „Strategic voting” in Kai ARZHEIMER – Jocelyn EVANS – Michael S. LEWIS-BECK (szerk.): *The SAGE Handbook of Electoral Behaviour* (London: SAGE Publications 2017) 343.

²⁷⁹ Thomas GSCHWEND – Michael F. MEFFERT: „Strategic Coalition Voting: Evidence from Austria” *Electoral Studies* 2010/23.

²⁸⁰ Lásd GSCHWEND–MEFFERT 2010 (279. l.) 340.

²⁸¹ Annika FREDÉN: *Strategic Voting under Coalition Governments* (Lund: Media-Tryck 2016) 13–14.

²⁸² Michael HERRMANN: *Strategisches Wählen in Deutschland: Logik und politische Konsequenzen* (Wiesbaden: Springer 2015) 117.

²⁸³ Lásd ROSEMA (277. l.) 5.

preferenciáival kapcsolatban, és minden választónak van racionálisnak mondható várakozása.²⁸⁴

Ezek mellett alapvető fontossággal bír, hogy a választó felismerje, választókörzetében valóban szükség van taktikai megfontolásokra. Különböző módon tehetik meg ezt. Egyrészt naivan visszatekintenek az előző választási eredményekre, és arra alapozva határozzák meg a taktikai lépéseiket, vagy valamivel szofisztikáltabban járnak el, és a korábbi választási eredmények számba vétele mellett a közvéleménykutatásokból származó adatokat és jelenhez köthető helyi információkat (botrányok, a jelölt relatív erőssége) is beépítenek a kalkulációikba.²⁸⁵ Gschwend és Meffert szerint a választó korábbi tudására, tapasztalatára, illetve a pártok és jelöltek nyilatkozataira, választási kampányokra is támaszkodhatnak, főleg a lehetséges koalíciós kormányt alkotó pártokról való tájékozódásban.²⁸⁶ A szerzőpáros egy másik kutatásában rávilágít arra is, hogy mivel a taktikai szavazás esetében gyakran a választás kimenete bizonytalan és a jelöltek közötti szoros verseny állhat fent, így a taktikai szavazónak meglehetősen pontos elvárásokkal kell rendelkeznie a pártok esélyeit, illetve a koalíciós felállásokat illetően.²⁸⁷ Ezek az elvárások a preferencia-vezérelt előjelzések és objektív külső információforrások keverékei. Meffert és Gschwend szerint ugyanakkor a politikailag szofisztikáltabbak rendelkeznek a taktikai szavazáshoz szükséges magas politikai tudásszinttel, mivel a lehető legpontosabb előrejelzések eléréséhez a taktikai szavazónak tisztában kell lennie a legfrissebb politikai információkkal, választási előrejelzésekkel.²⁸⁸ A politikailag releváns információk hiányában a szavazó leginkább a „vágyvezérelt gondolkodásán”²⁸⁹ keresztül a preferenciáik által eltorzított választási eredményeket, elvárásokat prognosztizálhat. Ugyanakkor, ez nincs mindig így, Dolan és Holbrook kutatásából az is kiderült, hogyha a választó komolyabban törődik a választások kimenetelével, akkor a politikai tudás kevésbé csökkenti a vágyvezérelt gondolkodásának hatását.²⁹⁰ Babad izraeli adatokon végzett eredményei is hasonló következtetéseket mutattak: a pontos politikai tudásnak kevés hatása van az emberek politikával kapcsolatos értékeléseihez, és az információhoz való hozzáférés marginális hatást gyakorol a „vágyvezérelt gondolatokra.”²⁹¹ A koalíciós jelek követése elősegítheti a taktikai viselkedést, ugyanakkor a jelek Gschwend és Meffert tanulmánya²⁹² szerint a pártosabb szavazók körében fejt ki igazán hatást, és nem függ a választók politikai kifinomultságától. Fontos megállapítás

²⁸⁴ Lásd COX (275. lj.) 71–72.

²⁸⁵ Lásd MULLER–PAGE (273. lj.) 12–13.

²⁸⁶ Lásd GSCHWEND–MEFFERT 2010 (279. lj.) 340–341.

²⁸⁷ Michael F. MEFFERT – Thomas GSCHWEND: „Polls, coalition signals and strategic voting: An experimental investigation of perceptions and effects” *European Journal of Political Research* 2011/50. 637.

²⁸⁸ Lásd MEFFERT–GSCHWEND 2011 (287. lj.) 639.

²⁸⁹ Az angol szakirodalomban wishful thinking néven létező fogalom, amely azt jelenti, hogy az emberek hajlamosak a valósággal kapcsolatos percepcióikat a saját preferenciáik által felfogni, megszünni, értelmezni.

²⁹⁰ Kathleen DOLAN – Thomas M. HOLBROOK: „KnowingVersusCaring: The Role of Affect and Cognition in Political Perceptions” *Political Psychology* 2002/22. 37.

²⁹¹ Elisha BABAD: „Can accurate knowledge reduce wishful thinking in voters' predictions of election outcomes?” *Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied* 1995/129. 285–300.

²⁹² A taktikai szavazás kutatása ebben a tanulmányban egy újszerű irányból történt. Laboratóriumi kísérlet keretében a résztvevők kampányüzeneteket, koalíciós jelzéseket, választási előrejelzéseket olvashattak, némelyiket hibás, manipulált információs tartalommal, és a szerzőpáros azt vizsgálta, hogy ezek az információk így milyen irányba módosíthatják a résztvevők választási magatartását.

az is, hogy a kevésbé tájékozott választó is a megfelelő információk felkutatásával felzárkózhat a nagyobb politikai tudással rendelkező társaihoz.²⁹³

A politikai pszichológia kutatási eredményei is rávilágítottak arra, hogy az átfogó, a korábbi fejezetben algebrai nyelven leírt választási kalkulussal szemben a választók „inkább egyszerűsítő stratégiákat – például a pártos sémát²⁹⁴ alapul véve – alkalmazzák, hogy megbirkózzanak a korlátolt információs erőforrásaikkal.”²⁹⁵

II.2. Miért szavazunk taktikailag? – a taktikai szavazás típusai és ösztönzői

A korábbi fejezetekben a taktikai szavazás elméletéről szóló definíciókat és a taktikai szavazót jellemezhető megállapításokat összegeztem. Jelen fejezetben a taktikai magatartás ösztönzőit és a választók által követett stratégiákat kívánom összesíteni, kezdve a legklasszikusabb, leggyakrabban hivatkozott stratégiákkal, motivációkkal, amit a végén egy szakirodalmilag viszonylag friss, a lehetőségeket összesítő táblázat leírásával zárok.

A taktikai szavazás egyik legalapvetőbb és legtöbbet kutatott motivációja az úgynevezett „elpazarolt szavazat” (wasted vote) elve, amely értelmében a szavazó a saját legpreferáltabb pártjára vagy jelöltjére nem szavaz, ha azoknak nincs esélye a győzelemre, viszont, hogy ne pazarolja el szavazatát, egy megválasztásra esélyes másik jelöltre voksol.²⁹⁶ A saját legpreferáltabb jelöltjének nincs esélye a győzelemre az egyéni választókerületben, így az a jelölt nem fog parlamenti képviselővé jutni, emiatt tehát – a taktikai szavazás definíciójának és kritériumainak megfelelően – a szavazók valószínűleg elhagyják a legpreferáltabb pártot vagy jelöltet, és a választókörzeti mandátum megszerzésének legesélyesebb jelöltjét választják.²⁹⁷ Ez a motiváció azonban a pártos szavazókra nincs hatással: ha az egyén pártkötődése saját pártjához erős, akkor kevésbé hat rá az elpazarolt szavazat elve, nem motivált a taktikai szavazásban.²⁹⁸

A taktikai szavazás második leginkább vizsgált ösztönzője a „küszöb-biztosítási stratégia” (threshold-insurance strategy) követése, mely értelmében – főként a koalíciós taktikai szavazás tekintetében-, a potenciális koalíció nagyobb pártjainak választói taktikai megfontolásból a kívánt kis koalíciós partnerre szavaznak, hogy biztosítsák a kisebb párt bekerülését a törvényhozásba, és ezáltal a preferált koalíció megalakulásának lehetőségét. A legtöbb nagypártnak ugyanis sokszor szüksége van egy, vagy akár több kisebb pártra is, hogy többségi kormányt alakíthasson, vagy csak a kívánt koalíciós kormány alakuljon meg. A

²⁹³ Lásd MEFFERT–GSCHWEND 2011 (287. lj.) 662.

²⁹⁴ Ez az úgynevezett séma elméletekkel áll kapcsolatban. A séma egy olyan kognitív keret, amely az egyén számára lehetővé teszi, hogy szelektíven egyes ingerekkel foglalkozzon, másokat figyelmen kívül hagyjon, az információkat ennek megfelelően feldolgozza és tárolja, majd döntéshozatalkor előhossa a memóriájából, és e információk segítségével hozzon döntést. Egységes politikai séma nem létezik. A legjelentősebb a pártos séma, amely segítségével a szavazó pontosan képes a politikai pozíciókat megállapítani, a sémának megfelelő politikai információkat felismerni és feleleveníteni (Milton – Hamill).

²⁹⁵ Thomas GSCHWEND – Ron JOHNSTON – Charles PATTIE: „Split-Ticket Patterns in Mixed Member Proportional Election Systems: Estimates and Analyses of Their Spatial Variation at the German Federal Election, 1998.” *British Journal of Political Science* 2003/33/1. 11.

²⁹⁶ Lásd GSCHWEND 2007 (276. lj.) 4.

²⁹⁷ Lásd FREDÉN (281. lj.) 18.

²⁹⁸ Raymond DUCH – Harvey PALMER: „Strategic Voting in Post-Communist Democracy?” *British Journal of Political Science* 2002/32. 72.

választási küszöb miatt azonban nem biztos, hogy a nagy pártnak vagy pártoknak a koalíciós kormány megalakításához szükséges kis pártja bekerül a parlamentbe, átlépi a választási küszöböt, így a választó a kis pártra voksol, hogy befolyásolja a választás végkimenetelét, a számára preferált koalíciós kormány valósuljon meg. A taktikai szavazás definíciója itt is érvényesül, hiszen nem a legpreferáltabb pártot választja taktikai okokból.²⁹⁹

Ugyanez mutatkozik meg akkor is, amikor a választó a koalícióalakítási folyamatokra kíván hatással lenni. Így, legtöbbször kispártot támogató szavazó arra a nagy pártra szavaz, amelyiket a koalícióalakítási, kormányalakítási folyamatok vezető és irányadó pártjaként szeretne látni (taktikai szekvenálás).³⁰⁰ A választó dönthet úgy is taktikailag, hogy azért támogat egy kisebb pártot, hogy az a törvényhozásban és – főleg arányos képviseleti rendszerben formálódó - koalíciós kormányban olyan szerepekhez jusson, amellyel befolyásolhatja a politikai folyamatokat, esetleg tárcát kaphat. A szavazó célja ezzel, hogy bizonyos szakpolitikai kérdések képviselve legyenek a politikai palettán, így taktikailag szavaz.³⁰¹

Rosema más dimenziók mentén tipizálja a taktikai szavazás motivációit:

Elsőként a „klasszikus formát” említi, amelyben a választó jelölt preferenciája alapján szavaz. Ennek tükrében csak a jelöltekre fókuszál, akár elnök vagy egyéni választókerületi jelölt, és amellet dönt, aki „életképes” a választásokon, tehát megnyerheti azt.³⁰²

A választók kormánypreferenciáikat tekintve is szavazhatnak taktikailag akkor, ha egy preferált kormány felállást szeretnének látni a választások végén. A jelölteken túl ehhez pártok is kellenek. Akkor adnak le taktikai voksot, ha a támogatott párt nem az, amit a leginkább pozitívnak értékelték. Kétpárti rendszerekben (többségi rendszerekben) ennek oka lehet a leginkább pozitívnak értékelt párt esélytelensége. Többpárti rendszerekben, ahol koalíciós kormányok alakulnak, Rosema szerint nehezebben alkalmazható a kormánypreferenciák alapján történő taktikai szavazás. Azonban, megkülönbözteti három lehetséges formáját a taktikázásnak. Egyrészt a taktikai választó szavazhat egy bizonyos pártra azért, hogy egy kívánt kormánykoalíció felálljon; szavazhat azért, hogy egy bizonyos párt csupán tagja legyen mindenképp a kormánynak, és magával a koalíciós összetétellel nem foglalkozik, harmadrészt dönthet egy tipikus párt mellett azért, hogy egy bizonyos koalíció ne jöhessen létre. A többpárti rendszerben lényegében a taktikai választók a „jövő kormányával” kapcsolatban tesznek megállapításokat.³⁰³

Taktikai szavazás történhet kormányfői preferenciák alapján is, ha a választások kulcskérdése az, ki váljon a kormány vezetőjévé.³⁰⁴

Rosema felosztásában „pártméretekkel” kapcsolatos megfontolások is ösztönözhetik a választót taktikai szavazásra. A fókusz ez esetben a párt által megszerzett parlamenti helyek számára irányul. A választó szavazhat annak érdekében taktikailag, hogy egy párt a legnagyobb, azaz a legtöbb mandátummal bíró erővé váljon a parlamentben, vagy a fent már

²⁹⁹ Lásd FREDÉN (281. l.) 19.

³⁰⁰ HARKÁNYI Ádám: „A stratégiai szavazás arcai” *Politikatudományi Szemle* 2018/1. 123.

³⁰¹ Lásd FREDÉN (281. l.) 20.

³⁰² Lásd ROSEMA (277. l.) 6.

³⁰³ Lásd ROSEMA (277. l.) 6–7.

³⁰⁴ Lásd ROSEMA (277. l.) 7.

említett küszöbbiztosítási szavazásnak megfelelően egy pártot biztosan bejuttasson a törvényhozásba azáltal, hogy szavazatával biztosítja a kis párt számára a bejutási küszöb átlépését.³⁰⁵

Rosema végül a politikai preferenciák alapján történő taktikai szavazás lehetőségéről értekezik. Downs-ra reflektálva úgy fogalmaz, hogy a választások kimenetele a „jövő kormányának politikáira” vonatkozik, és a választók ezeket a politikákat veszik fontolóra a taktikai szavazáskor. Minden szavazó rendelkezik különböző kérdésekben bizonyos állásponttal, illetve érzékeli az egyes pártok megközelítését ezekben a kérdésekben. „Ha az a párt, amely azt a politikát támogatja, amelyet a választók is akarnak, nem ugyanaz, mint amelyik pártot általában a legjobban szeretnek,” akkor a politikai preferenciákon alapuló választó stratégiailag szavaz, és nem a legkedveltebb pártját választja.³⁰⁶

Thomas Gschwend és Michael Meffert egy 2017-es írásukban további motivációkkal és ösztönzőkkel színesítik a taktikai választás jelenségét. A lenti táblázat azt is összefoglalja, hogy melyik motiváció milyen stratégia követését igényli. Ezt a motivációs rendszert pszichológiai célalapú logika határozza meg:

I. ábra: Motivációk és stratégiák (Saját készítés és fordítás)³⁰⁷

Koalíciós szavazás taktikai motivációi és stratégiái				
	Motivációk			
	Az „elpazarolt szavazat” elkerülése	Koalíciós összetétel (pártszempontú)	Koalíciós portfólió (szakpolitika alapú)	Fékek és ellensúlyok
Stratégiák				
a vesztes párttól való elpártolás	X			
„bérszavazat” – küszöbbejutási stratégia		X		X
Destruktív szavazat		X		X
Koalíciós párt erősítése		X	X	
Taktikai szekvenálás		X	X	
Stratégiai egyensúlyozás			X	X
Stratégiai távolmaradás		X	X	X

A már korábban bemutatott motivációkat és stratégiákat összesíti a táblázat néhány kiegészítéssel. A választó ugyanis abban is érdekelt lehet, hogy ne egy párt vagy koalíció gyakoroljon kontrollt kizárólagosan a legfőbb politikai intézmények felett, így a fékek és

³⁰⁵ Lásd ROSEMA (277. lj.) 8.

³⁰⁶ Lásd ROSEMA (277. lj.) 9.

³⁰⁷ Lásd GSCHWEND–MEFFERT 2017 (278. lj.) 349.

egyensúlyok garantálásának motivációjából destruktív szavazatot adhat le, illetve az egyensúlyozás és távolmaradás stratégiáját követve voksolhat („küszöb-biztosítási” stratégia mellett).

A destruktív szavazás azt a választási magatartást ragadja meg, amikor a választó taktikailag nem a saját preferált és győzelemre esélyes pártjára szavaz azért, hogy azt gyengítse a választásokon, mert így egy számára kedvezőbb koalíciós forma valósulhat meg (például egy centrista szavazó, aki sem erős baloldali és sem erős jobboldali koalícióban nem érdekelt); illetve ezek nélkül garantálhatóbbnak véli a fékek és egyensúlyok rendszerét, a szélsőségek elkerülése.³⁰⁸ Ez esetben gyakran egy másik, esélyes pártra szavaz. A stratégiai ellensúlyozás és a stratégiai távolmaradás célja is egyrészt a koalíciós összetétel befolyásolása (a távolmaradás esetében a szakpolitikai portfólió befolyásolása is) és a hatalomkoncentráció elkerülése egy preferált párt gyengítésével, ha a preferált párt a legnagyobb, és esélye van jelentős kontroll megszerzésére. A stratégiai ellensúlyozás esetében is a választó taktikai szavazatával egy párt a kormányzati intézmények feletti kizárólagos kontrolját kívánja megakadályozni, mert azok megosztásában érdekelt.³⁰⁹ Cox egy egyszerű példán keresztül érzékelteti egy lehetséges hatalomkoncentráció elkerülésének szándékát: van egy párt (L) a baloldalon és van egy a jobboldalon (R). Az X politikai testületet L irányítja, így amikor az Y politikai szervezetet választják meg, a (főként) centrista szavazók R pártra szavaznak, hogy így mérsékeljék a politikai rendszerben L hatalmát.³¹⁰

A „küszöb-biztosítási” stratégia követésével a fékek és egyensúlyok megvalósulására, a formálódó kormánykoalíciós összetételére befolyással lehet a választó.³¹¹ Bár én úgy gondolom, a Rosema csoportosításában található motivációt is megragadva, hogy a szavazó egy kívánt szakpolitika parlamenti reprezentativitásának elérése miatt is használhatja a „küszöb-biztosítási” stratégiát egy nem preferált párt bejuttatására.

A taktikai választó a koalíciós kormányzás szakpolitikai és/vagy pártösszetételi megvalósulását tehát úgy befolyásolhatja, hogy ha a szavazó egy B nagypárt támogatója, és egy AB, még egy másik B párt támogató BC koalícióban érdekelt, akkor az első szavazó A-ra, második C pártra szavaz. B preferált pártjára nem szavaz, tekintve, hogy az biztos bejutó, koalíciós folyamatokat meghatározó párt lesz.³¹²

A szerzőpáros és más kutatók is a taktikai szavazás fenti motivációit és stratégiáit leginkább koalíciós taktikai választói magatartáshoz kötik, azonban úgy vélem, számos esetben nem koalíciós kormányt ígérő választásokon is használhatóak, ugyanis csupán maga a szavazatmegosztás eszköze lehetővé teszi több választói logika és szándék megvalósulását, amit persze empirikusan bizonyítani kell.

³⁰⁸ A szerzők koalíciókkal kapcsolatos összefüggésekben használják a fogalmat elsősorban, és e szavazás célja a koalíciós összetétel befolyásolása. Véleményem szerint használható hazai kontextusra is, amelyben a parlament összetételének befolyásolása a cél. Ugyanígy a stratégiai egyensúlyozás fogalma is.

³⁰⁹ Lásd GSCHWEND–MEFFERT 2017 (278. lj.) 348–351.

³¹⁰ Lásd COX (275. lj.) 196.

³¹¹ Lásd GSCHWEND–MEFFERT 2017 (278. lj.) 348–351.

³¹² Lásd COX (275. lj.) 194–195.

II.3. Intézményi ösztönzők

A korábbi fejezetben a taktikai szavazás általános pszichológiai motivációit mutattam be. Ebben a részben a választási rendszerből fakadó főbb ösztönzőket kívánom összefoglalni, külön kihangsúlyozva azt, hogy a magyar választási rendszer motiválja a taktikai szavazást.

Elsősorban a többségi választási rendszer ösztönzi leginkább a taktikai választói viselkedést, mivel a leadott szavazat és az abból következtethető kormányformáció között láthatóbb, kiszámíthatóbb a kapcsolat.³¹³ Alapvető példája az „elpazarolt szavazat” elvén működő választó. Többségi rendszerekben ugyanis nem akarja elpazarolni szavazatát, így az esélyesebb jelöltre szavaz (jelöltpreferencia).³¹⁴ A kormányzati preferenciák alapján a választók számára is könnyebb a taktikázás, hiszen a többségi rendszer szabályai kiszámíthatóbbá teszik, egyes pártok nagyarányú győzelme esetén ki kerül kormányra. Az arányos rendszerekben kevésbé taktikázhat a választó, mivel a leadott szavazat és a formálódó kormány között kevésbé kiszámíthatóbb a kapcsolat. Még az előző típus szabályai alatt tudhatóvá válik szinte azonnal, melyik párt kerül hatalomra, és valószínűleg milyen közpolitikák kerülnek megvalósításra; addig egy arányos rendszerben a kormányalakítási tárgyalások sokszor a választások után kezdődnek, és nem egyértelmű mindig, ki vezeti majd a koalíciót, illetve milyen szakpolitikai kérdések kerülnek napirendre.³¹⁵ Rosema ettől függetlenül úgy véli, a szavazók valószínűleg inkább a vezetői és politikai preferenciák alapján taktikáznak az arányos választási rendszerekben.³¹⁶ Magyarországon vegyes választási rendszer működik, hangsúlyosabb többségi (egyéni választókerületi lista) elemekkel.³¹⁷ Ha a magyar választó tisztában van azzal, hogy az egyéni kerületi mandátumszerzés jelentősebb hatással van a parlament végső összetételére (és akár a pozitív töredékszavazatok miatt sem mindegy, ki nyerte meg a választókerületet), akkor hazánkban a taktikai szavazást motiválja a választási rendszerünk többségi ága.³¹⁸

A körzeti magnitúdó nagysága is befolyásolja a taktikai szavazás jelenségét. Minél nagyobb a körzeti magnitúdó, egy arányos választási rendszerben minél több mandátum osztható ki egy választási körzetben, minél alacsonyabb az implicit bejutási küszöb a jelöltek számára, annál kevésbé valószínű a taktikai megfontolások alapján történő szavazás.³¹⁹ Magyarországon egy választókerületben egy mandátum nyerhető el, így a taktikai szavazást a rendszerünk ösztönzi.

Egy másik ösztönző a választási küszöb. Relatív magas választási küszöb miatt be nem jutó pártoktól elfordulhatnak a választók, és a szavazatpazarlás elkerülése végett a választási küszöböt biztosan meghaladó pártra szavaznak. Kisebb pártok ugyanakkor – a korábban tárgyalt koalíciós megfontolások miatt – profitálhatnak a taktikai szavazásból, hiszen a biztos

³¹³ Fontos megjegyezni, hogy az egyéni választókerületben zajló versenyben az első és második jelölt közötti verseny szorossága ugyancsak ösztönzi a taktikai szavazást.

³¹⁴ Többek közt Blais, Cox, Alvarez, Gschwend és Meffert is megemlíti a duverger-i (1954, 113) szabályt, amely szerint az többségi rendszerek a kétpártrendszer kialakulásának kedveznek, ugyanis a választók a mandátumszerzésre esélytelen pártoktól elfordulnak, így az erősebb pártok maradnak, csökken az életképes pártok száma a pártrendszeren belül.

³¹⁵ Lásd HARKÁNYI (300. l.) 119.

³¹⁶ Lásd ROSEMA (277. l.) 10.

³¹⁷ TÓTH Csaba: „Választási rendszer” in KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után* (Budapest: Osiris 2015) 241.

³¹⁸ www.kormany.hu/hu/mo/a-valasztasi-rendszer/az-orszaggyulesi-valasztasok

³¹⁹ Lásd HARKÁNYI (300. l.) 120.

bejutásuk garantálása végett a választó taktikai megfontolásokból rájuk szavazhat.³²⁰ A magyar választási rendszer 5 százalékos küszöbje véleményem szerint elég ösztönző lehet arra, hogyha nem is koalíciós taktikai megfontolásokból, hanem egyéb, szakpolitikák reprezentativitásának, pártméreti megfontolások, fékek és egyensúlyok rendszerének biztosítása, stb., céljából taktikailag nem a legpreferáltabb pártra szavazzon a választó.

Harkányi megemlíti a választási fordulók számát, mint a taktikai szavazásra ható tényezőt. Kétfordulós rendszerekben az első forduló leginkább az őszinte szavazásnak enged teret, hiszen az első helyezett a szavazatok abszolút többségét nem feltétlen szerzi meg, és így több „győztes” is indulhat a második fordulóban. A választók jobban kifejezhetik pártpreferenciáikat; kevésbé motivált a taktikai viselkedés. A második fordulóban azonban már taktikázhat a választó szavazata leadásakor, hiszen a verseny abban a fordulóban dől el. A relatív többség elvén működő egyfordulós választási rendszerek teljes mértékben – az elvesztett szavazat elkerülésének szándékát tekintve főként –, ösztönzik a taktikai szavazást.³²¹ Magyarországon az új választási törvény hatályba lépésével egyfordulós váltotta fel a korábban kétfordulós választási rendszert, így a taktikai szavazás az egyéni választókerületben (és a relatív többségi elv) már a legelején motiválja a taktikai választói magatartást.

A szavazólap szerkezetét tekintve a nyílt pártlistás megoldás kevésbé ösztönzi a taktikai szavazást, mert a választó preferenciáinak megfelelő sorrendet állíthat fel, így inkább őszinte szavazatot ad. A zárt pártlistás verzióban a szavazó csupán egy pártlistára szavazhat, egyéni preferenciáit nem fejezheti ki, így különböző megfontolásokból (pl.: küszöb biztosítása egy pártnak) kiindulva szavazhat taktikailag.³²² Hazánkban zárt pártlistás a rendszer, így a taktikai szavazás motivált, hiszen átláthatóbb a leadott szavazat és a mandátumszerzés közötti logikai kapcsolat.

A választási rendszer két ága közötti kapcsolat is befolyásolhatja a taktikai szavazás mértékét. Ugyanis, Harkányi Riera és Bol egy 2017-es tanulmányának³²³ eredményeiből kiindulva azt írja, hogy ha a vegyes – arányos többségi rendszerben a két ág között valamilyen kompenzáció formájában „szavazatkapcsolás” áll fent, akkor a választó taktikai megfontolások alapján szavazhat, esetleg szavazatát megoszthatja. Ugyanakkor, egy másik álláspont szerint nem ösztönzi a taktikai szavazást ez a rendszer, hiszen az egyéni választókerületi eredményektől a szavazatkapcsolás miatt a végső mandátumeloszlás nem, vagy csak kis mértékben függ.³²⁴ Magyarországon a töredékszavazatok miatt van kapcsolat a két ág között. Ha a választó az egyéni választókerületi jelölt győzelmére, és a győzelem esetén kijáró pozitív töredékszavazatokra számít, akkor a taktikai voksolás ösztönzött lehet.

Úgy látom, hogy alapvetően az egyfordulós, jelentős többségi elemeket mutató (relatív többségi elven kiosztott egyéni választókerületi mandátumok, 106 darab a 199-ből, 1 mandátum/körzet), viszonylag magas választási küszöbvel (5%) rendelkező magyar

³²⁰ Lásd ROSEMA (277. lj.) 10.

³²¹ Lásd HARKÁNYI (300. lj.) 120–121.

³²² Lásd HARKÁNYI (300. lj.) 121.

³²³ Pedro RIERA – Damien BOL: „Ticket-splitting in mixed-member systems: on the importance of seat link a gebet ween electoral tiers” *West European Politics* 2017/40. 585–588.

³²⁴ Lásd HARKÁNYI (300. lj.) 121.

választási rendszer a fent felsorakoztatott érvek miatt ösztönzi a taktikai választói magatartást.³²⁵

II.4. A taktikai szavazatmegosztás

Bár a taktikai szavazatmegosztás elméletét leginkább koalíciós kormányt ígérő választásokon tesztelik, motivációját abban a kontextusban magyarázzák, én úgy vélem, hogy önmagában a taktikai szavazatmegosztás azt a lehetőséget kínálja a választónak, hogy mivel két szavazattal rendelkezik, jobban végig gondolja preferenciáit, véleményét, érzéseit, és szavazatának megosztásával pontosabban artikulálja azokat. Így, a taktikai szavazatmegosztás logikáját és motivációit nem csak kizárólag koalíciós környezetben tartom vizsgálándónak, bár értelemszerűen a koalíciós pártösszetételre vagy koalíciós szakpolitikai portfólióra irányuló manipulációs stratégiákkal és motivációkkal nem számolhatunk ebben az esetben.

A vegyes választási rendszerekben a választó két szavazattal rendelkezik, amelyek két eltérő választási formának felelnek meg, így két eltérő célt követhetnek. Az arányos választási formát követő szavazatukkal pártlistára, a többségi elvet követővel pedig egyéni jelöltekre szavazhatnak. Ha a szavazó a listás szavazatát arra a pártra adja, amelyik párt jelöltjére az egyéni választókerületi szavazatát is adta, akkor „egyenes” szavazatot adott le (straightvote), amennyiben nem így tesz, és más párt vagy jelöltre szavaz az egyik listán, akkor megosztotta szavazatát (voteswitching, ticket – splitting, floatingvoter).³²⁶ Taktikai szavazatmegosztás is feltételezi, hogy a választót érdekli a szavazatának a választás kimenetelére tett hatása, és okkal osztja meg szavazatát. A „ticket – splittinget” több tényező is előidézheti.³²⁷

- a szakpolitikai egyensúlyozás, ha „a kormányzati ideológiák egy kívánt egyensúlyát akarja elérni,”³²⁸
- ha a választó gyenge pártkötődésekkel rendelkezik,³²⁹
- ha a választó közömbös,³³⁰
- ha a választó nem rendelkezik ideológiai elköteleződéssel; nem tudja magát elhelyezni a liberális-konzervatív tengelyen,³³¹
- ha a választó megérti és átlátja választási rendszere mandátumkiosztásának logikáját, a különböző ágak közötti összefüggést,³³²
- ha a választóra az a nyomás nehezedik abból, hogy bizonyos nézetek miatt szimpatizál egy párttal, míg más nézetek miatt nem, akkor hajlamos lehet a szavazatmegosztásra, hogy csökkentse az ebből fakadó nyomást.³³³

³²⁵ Lásd TÓTH (317. l.)

³²⁶ Carolina PLESCIA: *Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems. A Theoretical and Methodological Investigation* (Colchester: ECPR Press 2016) 3.

³²⁷ Lásd PLESCIA (326. l.) 5–6.

³²⁸ Nicholas T. DAVIS: „The Role of Indifference in Split-Ticket Voting” *Political Behaviour* 2014/37. 68.

³²⁹ Lásd DAVIS (328. l.) 68.

³³⁰ Lásd DAVIS (328. l.) 77.

³³¹ Lásd DAVIS (328. l.) 78.

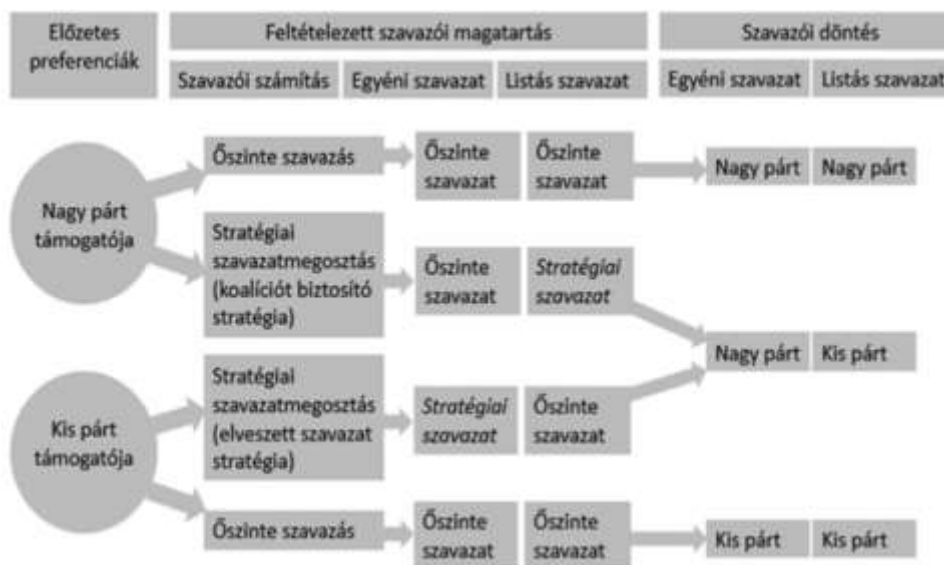
³³² Lásd RIERA–BOL (323. l.) 585.

³³³ Bernard R. BERELSON – Paul F. LAZARSFELD – William N. MCPHEE: *Voting: A study of opinion formation in a presidential campaign* (Chicago: University of Chicago Press 1954) 200.

Viszont, amennyiben a választó pártos és ideológiai identitása is szorosan összekapcsolódik, és ezek konvergálása minél erősebben él (esetleg erős, szélsőséges politikai véleményekkel bír) benne, annál valószínűtlenebb a taktikai szavazatmegosztás.³³⁴

Thomas Gschwend tanulmányát alapul véve a következő ábrával modellezhetjük a taktikai szavazatmegosztást egy olyan választáson, amely végeredménye koalíciós kormányt ígér:

2. ábra: Gschwend – féle szavazatmegosztás Harkányi fordításában³³⁵

A táblázat azt mutatja, hogyha a nagy pártot támogató szavazók egyéni választókerületben és pártlistán is a számukra preferált nagy pártot támogatják, akkor őszinte és egyenes szavazatot adnak le, taktikai megfontolások nem vezérelték a választót. Ugyanez a politikai viselkedés jellemzi azt a kis pártot támogató választót is, aki ugyanúgy preferált kis pártjának egyéni jelöltjét és listáját támogatta.³³⁶

Taktikai szavazatmegosztás valósul meg abban az esetben, ha egy nagy párt támogatója egyéni választókerületi jelöltre őszintén szavaz, de a kívánt koalíciós kormány elérése miatt egy ahhoz szükséges kis pártot támogat taktikailag azért, hogy az mindenképpen átlépesse a bejutási küszöböt, és megalakulhasson a kívánt koalíciós kormány (küszöb-biztosítási stratégia). Azonban nagy párt támogatói „csak akkor szavaznak taktikailag listára, ha a kisebb koalícióspartner képviselte biztosításának várható haszna magasabb annál, mintha csak egyszerűen egyenes szavazatot adtak volna a legpreferáltabb pártjuknak (kalkulációs költségek).”³³⁷

A szavazat elpazarlásának elkerülése végett a taktikailag gondolkodó kis párt támogatója egyéni választókerületi jelöltre őszinte szavazat helyett taktikait ad le, és egy nagyobb párt

³³⁴ Nicholas T. DAVIS – Lilliana MASON: „Sorting and the Split-Ticket: Evidence from Presidential and Subpresidential Elections” *Political Behaviour* 2015/38. 343–346.

³³⁵ Lásd HARKÁNYI (300. l.) 119.; GSCHWEND 2007 (276. l.) 6.

³³⁶ Lásd GSCHWEND 2007 (276. l.) 6.

³³⁷ Lásd GSCHWEND 2007 (276. l.) 6.

jelöltjét fogja támogatni, míg pártlistára preferenciáinak megfelelően szavaz (elpazarolt szavazat elve). A táblázatból jól kitűnik, hogy – akár őszinte preferenciák vagy taktikai megfontolások alapján – a legnagyobb eséllyel szinte mindig egy nagyobb párt jelöltje kapja az egyéni választókerületi szavazatot. Kis párt egyéni jelöltje csak akkor kaphat, ha azt a kis pártot támogató választó őszinte preferenciáinak megfelelően szavaz.³³⁸ A szavazatmegosztással kapcsolatos kutatások egyébiránt arra a következtetésre jutottak, hogy a listás szavazásnál sokkal inkább az őszinte szavazás valósul meg.³³⁹

A fenti táblázat és elmélet csak az elpazarolt szavazat elvével és a „küszöb-biztosítási” stratégiával számol. A korábbi fejezetben azonban számos más stratégiai is megnevezésre került. A koalíciós összetételre és a „szavazatkidobás” motivációja mellett a választó a hatalommegosztás (fékek és egyensúlyok) elősegítésének céljával is szavazhat. Így a klasszikus két stratégiát kiegészítheti – és a táblázatban a „koalíciót segítő stratégiát” fel is válthatja – a stratégiai egyensúlyozás vagy távolmaradás, esetleg a destruktív szavazás stratégiája. Persze, csak a főként nagyobb pártot támogatók esetében látom értelmét ennek vizsgálatára, hiszen a megalakuló új törvényhozásban és kormányban csak nagyobb pártok bírhatnak a jelentősebb hatalombirtoklás lehetőségével. A szakpolitikai reprezentativitás céljából való szavazás is számos más stratégiát helyezhet a két klasszikus helyére vagy mellé.

A szavazatmegosztás irodalmában létezik az úgynevezett „szintek közötti szavazatmegosztás” (inter-levelsplit-ticketvoting) fogalma, amely azt a magatartást jelöli, amikor a választók máshogyan szavaznak országgyűlési, helyi vagy szupranacionális szinteken. Ennek oka az, hogy másodrendű választási mivoltuk okán a szavazók ezeket a választásokat nem tekintik olyan fontosnak, mivel kevésbé jelentős politikai következményei vannak; a szavazatuk a választás kimenetelére nincsen akkora hatással, mint az országgyűlési választások esetében.³⁴⁰

Fontos megemlíteni, hogy nem minden szavazatmegosztás történik taktikai okokból. Ha egy kisebb párt nem tudott listát állítani, csak egyéni jelöltet, akkor a kisebb párt támogatója kénytelen megosztani a szavazatát, és más párt listájára szavazni. Ugyancsak kénytelen más jelöltre szavazni, ha a második fordulóban preferált pártjának jelöltje nem jutott tovább.³⁴¹ Nem taktikai szavazatmegosztásról beszélünk akkor is, ha a választókerületi jelöltre személyes okok, annak kvalitásai (személyes szavazat – personalvote) miatt voksolnak.³⁴²

II.5. A stratégiai szavazatmegosztás lehetséges irányai Magyarországon

A következő fejezetben a korábban bemutatott taktikai szavazást eredményező motivációk és stratégiák alapján megpróbálom a hazai taktikai viselkedés lehetséges irányait, modelljeit felvázolni a szavazatmegosztás tükrében. Fontos megjegyezni, hogy a következő példák hipotetikusak, további empirikus bizonyítást igényelnek; mégis, elméleti szinten a következőket tartom lehetségesnek. Koalíciós kormányzás annak klasszikus (pl.: német) értelmében és formájában Magyarországon egyelőre nincs kilátásban, az ellenzéki összefogás

³³⁸ Lásd GSCHWEND 2007 (276. l.) 6.

³³⁹ Lásd PLESCIA (326. l.) 53.

³⁴⁰ Lásd PLESCIA (326. l.) 13.

³⁴¹ Lásd PLESCIA (326. l.) 19.

³⁴² Robert G. MOSER – Ethan SCHEINER: „Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems” *Legislative Studies Quarterly* 2005/30/2.

nevében is egy jelölt állítása a cél minden egyes választókerületben jelenleg. Így a koalíciós kormány megválasztására vonatkozó taktikai motivációkat (koalíciós összetétel pártok és/vagy szakpolitikai szempontból) és stratégiákat (koalíciós párt erősítése, taktikai szekvenálás) nem veszem számításba.

A magyar választóval kapcsolatban azt feltételezem előzetesen, összhangban a taktikai szavazó tulajdonságaival, hogy:

- vannak preferenciái;
- vannak várakozásai a lehetséges választási eredményekkel kapcsolatban;
- szavazatával célt kíván elérni,
- ezért taktikailag szavaz,
- és ehhez a politikai információk birtokában van,
- és tudja, hogy a választási rendszerünkben az egyéni választókerületi ág a fajsúlyosabb, és van kapcsolat a két ág között,
- illetve más választók lehetséges viselkedésével kapcsolatban is vannak elképzeléseik.

Mindezek alapján a szavazói magatartás következő irányai bontakozhatnak ki.

3. táblázat: saját készítés

Szavazópárt referenciája	Motiváció	Stratégia	Szavazat leadása	Szavazás módja	Várt „outcome”
Nagypárt → Fidesz-KDNP	Pártosság	-	egyéni és listára is ugyanarra	Egyenes szavazás	Teljes Fidesz-KDNP győzelem
Nagypárt – Fidesz - KDNP	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben	Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás; Stratégiai távolmaradás	legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz az egyéni választókerületben; listán őszinte szavazattal a Fidesz-KDNP-re	Taktikai szavazat-megosztás	Hatalomkoncentráció elkerülése
Nagypárt – Fidesz - KDNP	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben	Küszöbbiztosítási stratégia; Destruktív szavazat; Stratégiai ellensúlyozás Stratégiai távolmaradás	Egyéni választókerületben Fidesz-KDNP; listán legesélyesebb ellenzéki	Taktikai szavazat-megosztás	Hatalomkoncentráció elkerülése
Nagypárt – Fidesz - KDNP	Valamilyen szakpolitikai reprezentativit ás garantálása	Küszöbbiztosítási stratégia	Egyéni választókerületben Fidesz-KDNP; listán bármelyik ellenzéki	Taktikai szavazat-megosztás	Bizonyos szakpolitikai irány jelenléte a törvényhozásban; következő választásokra alternatíva biztosítása

Nagy/kis párt-ellenzéki szavazó	Pártos	-	Egyéni is listára is ugyanarra szavaz	Egyenes szavazás	Pártpreferencia kifejezése; pártja parlamenti bejutása
Nagy párt/ kis párt - ellenzéki szavazó	Fékek és egyensúlyok biztosítása a rendszerben – kormányváltás	Elpazarolt szavazat elkerülése (wastedvote); stratégiai ellensúlyozás	A választókerületben legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán saját legjobban preferált pártjára	Taktikai szavazat-megosztás	Kormány meg-buktatása, leváltása
Nagy párt – ellenzéki szavazó	Szakpolitikai megfontolások	Küszöbbiztosítási stratégia	Saját választókerületében őszinte szavazat az esélyes ellenzéki jelöltre; listán taktikai egy másik pártra, ami szakpolitikailag képviseli	Taktikai szavazat-megosztás	Bizonyos szak-politikai irányok parlamentben való megjelenése
Kis párt – ellenzéki szavazó	Elpazarolt szavazat elkerülése	Vesztes párttól való eltávolodás	Egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán preferenciáinak megfelelően	Taktikai szavazat-megosztás	A szavazata ne vesszen el
Nincs preferencia	Elpazarolt szavazat elkerülése	Vesztes párttól való eltávolodás	Egyéni választókerületben a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz; listán nem releváns	Taktikai szavazat-megosztás	A szavazata ne vesszen el

A lehetséges opciók felvázolásánál számításba vettem azokat a korábbi empirikus eredményeket is, amelyek szerint a listás szavazás többnyire pártpreferencia alapú, illetve azerősebb pártpreferenciával és ideológiai identitással rendelkezők esetében kevésbé valószínű a szavazatmegosztás. Véleményem szerint, a nagypárt-kispárt felosztásnak koalíciós kötési alternatívák hiányában nincs különösebb szerepe; inkább a kormány-ellenzék szembenállásnak. A táblázatban a nagy ellenzéki párt azt jelenti, hogy országos szinten az a párt bír viszonylag magasabb támogatottsággal a kormánypártok után.³⁴³ A Fidesz-KDNP-t jelenleg egy pártnak kezeltem.

Így taktikailag szavaz a kormánypárti szavazó, ha:

- a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz, és nem saját pártjának jelöltjére (vagy esetleg távol marad a szavazástól) azért, hogy a hatalomkoncentrációt megakadályozza az országban. Ezt akkor teszi, ha tudja, mindenképp a Fidesz-KDNP szövetség nyer a választásokon, mert a társadalom nagyobb része – az előrejelzéseket alapul véve -, úgyis

³⁴³ Leys (1959, 142) úgy tartja, hogy a választó nem a pártok helyi esélyeit nézi, hanem országosan, nemzeti szinten, melyik pártok az erősebbek.

rájuk szavaz. Listán saját preferenciája miatt a kormánypártokat választja. Ehhez főként destruktívan vagy stratégiai ellensúlyozás szándékával voksolhat.

- ha a legesélyesebb ellenzéki jelölt pártlistájára szavaz, egyéni választókerületi listán saját preferenciájára a hatalomkoncentráció megakadályozása miatt. A kormánypárti választó ugyancsak biztos a kormánypártok győzelmében. Ezt a taktikai magatartást az előbbiek mellett a „küszöb-biztosítási” stratégia is magyarázhatja. Bár úgy vélem, eredményesen az egyéni választókerületi ellenzéki jelölt választásával érheti el a fékek és ellensúlyok garantálásának lehetőségét.
- ha ugyanezen okok és motivációk miatt a legesélyesebb ellenzéki párt listájára szavaz, mert egyes szakpolitikák reprezentativitása motiválja.
- Az ellenzéki szavazó akkor osztja meg szavazatát taktikailag:
- ha kormányváltást kíván mindenképp elérni. Ehhez saját preferenciáját akár feladva, a legesélyesebb ellenzéki jelöltre szavaz a választókerületben, és őszintén a listán. Ez a viselkedés nem tesz különbséget kis és nagypárti támogató között. A taktikai ellenzéki szavazó reméli, hogy a többi választó is hasonló megfontolások alapján jár el.
- ha az ellenzéki szavazó preferált jelöltje a választókörzetében amúgy is esélyes a győzelemre, de a választó rendelkezik olyan szakpolitikai preferenciával, amivel a pártja nem, akkor a szakpolitikai reprezentativitás miatt taktikailag egy másik ellenzéki (vagy akár kormánypártra) párt listájára szavaz, egyéniben őszintén.
- ha a kispárti ellenzéki támogató, aki elsősorban nem a kormányváltás motiválja, csupán a szavazatának elpazarlását kívánja elkerülni, így egyéni választókerületben taktikailag szavaz, otthagya preferált pártját, listán őszintén voksol.

Aki nem rendelkezik különösebben pártpreferenciával vagy a választási végeredmény befolyásolásának igényével, azt leginkább a szavazatának pusztá elpocséklásától való félelem motiválhatja arra, hogy a körzete biztos győztesére voksoljon. Természetesen, mind a kormánypárti szavazók, mind az ellenzéki szavazók oldalán is megjelenhet a pártpreferenciákat (pártosság) követő egyenes szavazás. A táblázat nem foglalkozik két, akár abszurd elképzeléssel, amelyben a választó egyéni választókerületi és pártlistára is ugyanarra a politikai versenyzőre szavaz (jelölt és pártja) taktikailag, saját preferenciájától eltérően, illetve amelyben a taktikai szavazó egyéni képviselők listáján és pártlistán is taktikai okokból más-más politikai aktort választ, saját preferenciáját szintén mellőzve.

Fontos kihangsúlyoznom, hogy a fenti lehetőségek jelenleg elméletben léteznek, és nem foglalkoznak például – Rosema nyomán –, olyan motivációkkal, amely a pártméretekre, a miniszterelnök személyére, esetleg parlament összetételére vonatkozó taktikai megfontolásokat ösztönöznék. Bár szakpolitikai megfontolások alapján történő taktikai szavazás egyes esélyeit tartalmazza a táblázat, mégis, ezzel, illetve az előbb említett és kihagyott motivációkkal szemben a hatalomkoncentráció megakadályozására, a kormányváltásra és a szavazat elpazarlásának elkerülésére tett taktikai megfontolásokat tartom leginkább plauzibilisnek. Az ilyen irányú taktikai szavazói magatartás motivációit és stratégiáit azonban empirikusan bizonyítani szükséges.

II.6. Kutatási példák Magyarországra vonatkozóan

A következő fejezet megemlíti néhány korábbi magyar kutatási példát. Ezek bemutatását a tanulmány logikai felépítése (utolsó fejezetek foglalkoznak a magyar esetekkel) miatt teszem meg itt, és nem a taktikai szavazás általános elméletét leíró fejezetekben.

Kiss Áron az elemzésében a szavazatpazarlás elkerülésének logikájából indult ki, és a korábbi választási rendszer második fordulójában az első fordulóban harmadik legtöbb szavazatot kapott jelölt teljesítményét vizsgálta. Elemzésében két hipotézist állított. Egyrészt megnézte, hogy a harmadik jelölt második forduló teljesítményét negatívan befolyásolja-e az első és második jelölt közötti verseny közelsége, másrészt a harmadik jelölt első jelölttől való távolsága ugyancsak negatívan befolyásolja-e a teljesítményét. Első hipotézist feleltette meg a taktikai szavazásnak. Eredményei szerint, ha az első és a második jelölt közelebb került egymáshoz a versenyben (10 százalék), akkor a harmadik jelölt teljesítménye 2 százalékkal romlott, vagyis van taktikai szavazás. Az elemzéshez használt modell szerint 1990-ben nem, 1994-ben már kimutatható, 2010-ben a korábbihoz képest erősebben megmutatkozott a taktikai viselkedés (második forduló szavazók 4,6 százaléka).³⁴⁴

Duch és Palmer az első három rendszerváltás utáni demokratikus országgyűlési választásokat vizsgálta Magyarországon. Alapfeltevésében a választó először felismeri a taktikai választás szükségességét (ez esetben is az elpazarolt szavazat elkerülésének logikája a kiindulópont), majd a felismerés után taktikailag szavaz. A magyar kérdőívek adataira támaszkodva arra az eredményre jutottak, hogy amint a magyar választó szembesül az elpazarolt szavazat problémájával, megosztja szavazatát (13 százalék). Sokváltozós, egyéni preferenciákat is vizsgáló logisztikus modelljükből az is kiderült, hogy az 1970 előtt született polgárok taktikai viselkedésének valószínűsége alacsonyabb; a kormányzati teljesítményt negatívan értékelők között nagyobb a valószínűsége a taktikai szavazásnak. A választó és a második preferált pártja közötti issue- alapú távolság minél kisebb, annál valószínűbb a taktikai viselkedés választáskor. A szavazó taktikai szavazásának valószínűsége akkor is csökken, ha az általa legpreferáltabb párt miniszterelnöki jelöltjének vezetői alkalmasságát pozitívnak látja. A taktikai szavazás létezését abban is felismerni vélték a szerzők, hogy a pártrendszer a korábbi kisebb pártok eltűnésével, illetve az effektív pártok számának csökkenésével stabilabbá vált, ezzel stabilabbá téve a demokráciát. A választók tehát az esélytelen pártok jelöltjeire nem szavaztak, így azok a pártok összezsugorodtak, eltűntek.³⁴⁵

Róna Dániel és Sós Ildikó a 2010-es országgyűlési választások másodlagos pártpreferenciáit vizsgálta. Bár szigorúan nem tartozik a taktikai szavazás elemzéséhez, felismeréseik érdekes összefüggéseket adhatnak a későbbi vizsgálatokhoz. Akkori eredményeik szerint nincs egymáshoz két közel álló erő a politikai palettán. A 90-esévek elején a pártok szavazótáborainak fele esélyét látta annak, hogy más pártra szavaz, addig a 2010-es eredmények ennek 10 százalékos esélyét adták. Minimális átjárás ugyan megfigyelhető volt akkor, elsősorban a Fidesz – Jobbik, másodsorban az MSZP – LMP – MDF vonatkozásában, de ez nem volt kölcsönös. A Fidesz szavazók a Jobbikkal, illetve az LMP-sek más pártokkal nem szimpatizáltak. Különösen erős volt a diszpreferencia hatása, vagyis egy-egy párt

³⁴⁴ KISS Áron: „Identifying Strategic Voting in Two-round Elections” *Electoral Studies* 2015/40. 127–135.

³⁴⁵ Lásd DUCH–PALMER (298. lj.) 80–91.

elutasítása. Főleg a jobboldali párt szavazói utasították el az MSZP-t. A szerzők konklúziója, hogy a másodlagos preferenciák helyett inkább a diszpreferencia tartja össze a táborokat. A kormányváltás hangulata jelentős már 2011-ben, de az ellenzéki pártok nem közeledtek egymáshoz.³⁴⁶ Jövő kutatásának mindenképp érdekes kérdése lehet, hogy 2022-re közeledtek-e egymáshoz a pártok és a választók a másodlagos preferenciáikat tekintve, ezzel előmozdítva akár a taktikai szavazást, a saját preferenciáiktól eltérő, a másodlagos preferenciára való átszavazást.

Carolina Plescia is megvizsgálta a taktikai szavazásra (szavazatmegosztás) való hajlandóságot Magyarországon 1998 és 2002 között. Az eredményei azt mutatták, hogy hazánkban a pártidentifikáció kisebb szerepet játszik, mint Európa régebbi demokráciáiban, és a szavazatmegosztást tekintve a pártszimpátiának a listás szavazatra van leginkább hatása.³⁴⁷

Záró gondolatok és kérdésfelvetések

Jelen tanulmánnyal két célt kívántam elérni: egyrészt bemutatni a taktikai szavazás elméletét, motivációit és stratégiáit, külön kitérve a taktikai szavazatmegosztás jelenségére; másrészt felhasználva ezt a tudást, felvázolni olyan lehetséges – még ha egyelőre csak elméleti szinten is –, taktikai választói viselkedésbeli mintákat, amelyeket a magyar választóra igazak lehetnek.

Az elméleti keret teljessége végett Downs könyvéből a racionális választókra jellemző tulajdonságokkal kezdtem, hiszen azok a taktikai szavazás alapgondolatainak is megfelelnek. A választás kiszámításának egyenletével azt kívántam megmutatni, hogy a racionálisan kalkuláló egyén milyen „képletet” használva hozza meg a döntését. Riker és Ordeshook továbbfejlesztett képlete azt is megmutatta, hogy a választási kikalkulálásában egyéb, nem racionális tényezők is szerepet kaphatnak.

A taktikai szavazás jelenségének leírásakor arra törekedtem, hogy e magatartás alapkritériumai bemutatásra kerüljenek: vagyis jellemeztem azt a szavazót, aki azzal a szándékkal, hogy a választások kimenetelét befolyásolja, előzetes politikai információk és elvárások birtokában, saját preferenciájától eltérően voksol. E taktikai megfontolások mögött számos motiváció (szavazatpocséklás, a koalíciós összetétel befolyásolása és a hatalmi túlsúly elkerülése) húzódhat, és ehhez számos stratégia (vesztes párt elhagyása, „küszöb-biztosítási” stratégia, stratégiai egyensúlyozás és szekvenálás, stb.) áll rendelkezésére a választó számára. A taktikai szavazatmegosztással, azon belül a választási rendszer egyes ágainak taktikai célokból történő felhasználásával tovább kívántam árnyalni a taktikai szavazó lehetőségeit.

Mindezen elméleti feltevéseket megragadva a magyar választó taktikai magatartásának lehetőségeire próbáltam mintákat alkotni. Bár a valódi motivációkat feltáró empirikus kutatások hiányában többnyire csak elméleti síkon írhattam róla, mégis próbáltam plauzibilis irányokkal előállni. Ennek fényében leginkább a kormánypárti szavazó akkor taktikázhat, ha főként a hatalomkoncentráció elkerülésében, de emellett kormánypárti győzelemben érdekelt, míg az ellenzéki szavazót leginkább a kormányváltás motiválhatja elsősorban. Mindezeket az

³⁴⁶ RÓNA Dániel – SÓS Ildikó: „A térmódelen túl. Másodlagos preferenciák a 2010-es országgyűlési választáson” *Politikatudományi Szemle* 2011/XX/4. 129–135.

³⁴⁷ Lásd PLESCIA (326. lj.) 68–69.

irányokat a taktikai szavazatmegosztás keretei között vizsgáltam. A hipotetikus magyar választói taktikázás motivációs irányait azonban a 2022-es választások átrajzolhatják, ha az ellenzéki összefogás keretében valóban megvalósul a kormánypárti jelölt ellen induló egy ellenzéki jelölt állítása választóközrizenként. Ez esetben – véleményem szerint – a táblázatban említett stratégiák szerepe csökken, főként az ellenzéki mintát tekintve. A destruktív szavazás a preferált és esélyes párt elleni szavazást jelenti taktikai okokból. Ha a kívánt összefogás létre jön, megszülethet-e az úgynevezett *konstruktív (át)szavazás*? Vagyis, a választás kimenetelét befolyásolni óhajtó, előzetes elvárásokkal rendelkező ellenzéki szavazó átszavaz-e a körzetben egyetlen induló esélyes ellenzéki jelöltre (mint a cél eléréshez amúgy is elfogadható, de nem a saját preferált, életképes alternatíva), ha taktikailag úgy kalkulál, így a kormányváltás, mint cél elérhető?

Ugyanakkor a taktikai szavazás és szavazatmegosztás elméleti keretébe be nem illeszthető, akár abszurdnak is tekinthető taktikai szavazási formákat is el tudok képzelni. Lehetséges-e olyan taktikai szavazó, aki saját preferenciájától eltérően szavaz, de az egyéni választókerületi jelöltre és a pártos listára is ugyanazt a politikai színezetet jelöli meg? Taktikai szavazatmegosztás eddigi olvasatomban feltárt lényege, hogy az egyik listán voltaképpen preferenciáinak megfelelően szavaz, a másikon taktikailag. Ez esetben nem így tesz a választó. Egyszerűen taktikailag szavaz, vagy nevezhetjük - etaktikai nem szavazatmegosztásnak (ellenben a nem taktikai szavazatmegosztással)?

Másik felvetésem és kérdésem, hogy létezhet-e olyan választó, aki listára és egyéni választókerületi jelöltre is külön politikai szereplőt jelöl meg taktikai okokból. Magyarázhatja-e ezt a gyenge preferencia, vagy a pártpreferencia abszolút hiánya? Definíciót tekintve (a választó otthagyja a saját preferált pártját taktikai okokból,) taktikai szavazáshoz tartozik-e még ez a viselkedési forma (elvégre nem biztos, hogy a választó rendelkezik preferenciával egyáltalán, amiről lemond, mégis valami szándéka van az outcome-ot illetően), vagy tágítható-e a fogalom? Ugyanezt a gondolatot megragadva feltételezhető-e olyan kifinomult és komplex kognitív kalkulációkat végző választó, aki képes kétszer is saját preferenciájáról lemondani, hogy a pártlistán és az egyéni választókerületi listán is taktikai okokból szavazzon, mert a komplex, kvázi reális kalkulációinak tükrében így látja a számára leghasznosabb outcome megvalósulását, és ehhez racionális előzetes elvárásokkal is rendelkezik?

Mindazonáltal széles motivációt feltérképező adatbázisok híján jelenleg a fókuszcsoporthoz kutatásokat találok a legvalószínűbbnek a fenti magyar taktikai elméleti modellek empirikus tesztelésére mind 2018-ra, mind 2022-re. A 2022-es választások újfajta irányt ígérhetnek. Ha valóban megvalósul az egy-egy jelölti felállás (az akkor alakuló egyéb törpepártokat most nem veszem számításba), akkor újabb modellek felvázolása mellett újabb motivációk és stratégiák jelenhetnek meg. Talán, akkora az empirikus bizonyítás is könnyebb lesz. A 2022-es választás azonban a taktikai szavazás hazai kutatásának ígéretes lehetőségét jelzi, mind a közvetlen előtte kialakuló helyzetet, mind az „új kialakuló parlamenti mintát” tekintve. Fontos kérdés lesz véleményem szerint az, hogy az ellenzéki szavazók mennyire lesznek hajlandóak átszavazni az egyes pártokra; merő racionalitásból képesek lesznek-e akár ideológiai oldalt is cserélni, hogy a kormánypárti jelölt ellen voksoljanak, vagy a hajlandóság hiányában esetleg távol maradnak, és nem szavaznak.